

Bori Imre: Krúdy Gyula

A Krúdy-centenáriumra megjelent írásokban körvonalázódott egy felismerés: az, hogy az író értékelésének jellege módosításra szorul; az elsődlegesen összehasonlításokkal ítélő (néha apriorisztikus) megközelítéstől eltérve nagyobb hangsúlyt igényel az elemző, valóságba illesztő mozzanat. Sokáig előnytelenül hatott az olykor szélsőségekre hajló „helyiérték kijelölés” a Móríc kontra Froust—Joyce koordinátarendszerben. A móríci valóságérzékelés és írói módszer nevében életveg operettségességekbe számított szerző képe éppúgy egy helyi értéket von kétségbe, ahogy a formai jegyek tetszetős (cél szerint elcsúsztatott) egyezésével „proustizált” európeéré. Ha ez a véglelesség így nem kapott is szót a tudományban, besugárzása érződött.

Bori Imre tanulmánya a teljes életmű megközelítése kíván lenni — ami a kis terjedelmű (s az évforduló határidő-termesztét) tekintve merész vállalkozás. Érződik rajta vázlatosság, a célratoró gondolatvezetés bizonytalansága; a kifejtést egy gazdag olvasói érzékenység asszociatív villanásai csipkékizik, a fogalmi-terminológiai világosságot sűrűn helyettesíti intuíciónban bizó idezethalmaz; első pillantásra eslegesnek tetsző a kiemelten tárgyalt és a meg sem említett művek megválasztása. Ezek miatt halványabb kontúrral sejlik csak a hatalmas anyagot átfogó, rendező szempont és kifejtésének íve. De a szempont és alkalmazása maga is felelős a pályakép meggyőző bemutatásának hiányaiért.

A könyv az életművön végigfutó alkotói fejlődéslógika áttekintése a folyamat csomópontjainak behatóbb vizsgálatával. A pályafelfogás két etapra bontja Krúdy életművét: a társadalmi ismeretek, életanyag és valóság-tudat birtokbavétele, mintegy a posztuláció az első, és a birtokolt életanyag művészi megszervezésének, az adekvát forma és technika kikísérletezésének szakasza a következő. Előbbi a század első éveiben (a nyíri és szépségi témakör novelláiban, kisregényeiben, illetve az *Aranybányában*) lezárul, és a Szindbádot megteremtő 1913 előtti novellakísérleteknek, majd a postakocsi-regényekkel a nagyepikai forma útkeresésének adja át helyét. Eszerint a tizes évek elejétől az életmű egyenlő lenne a kísérletezés, formaújítás folyamataival; a novellák és kisregények mintegy előtanulmányként kapcsolódnának a betetőző szándékú regényekhez. — A séma igen vitathatóan alkalmazódik a teljes életműre, az elemzések nemegyszer céljuk ellenkezőjét érik el: a művekből fakadó logika bizonyítása helyett a művekre diktált logika merevségét sejtetik. A *Napraforgóval* (1917) záruló rész után kapkodóvá, elforszólóvá lesz a részletekbe vesző érvelés; a gide-i művészregényként (!) tárgyalt *Hét bagoly*-nál a bizonyítás jócskán erőszakolt — majd úgyszólván megszűnik: az utolsó évtized művei valósággal kapitulációra kényszerítik a fenti pályajellemzést. Bori Imre méltán hivatkozik e művek elhanyagoltságára, ám az általa is alig érintett, történelmi és riportregényeket, gyilkos szatírákat termő „tárgyas” korszak nála is inkább ellaposodásnak, nem érett befejezésnek hat. (Jellemzően a még „legtetjesebb” elemzés, a *Mohácsé*, a gondolatmenet egységét biztosítandó, mellékes kérdéseket állít középpontjába, s határozottan kikerüli a lényegi, új problémákat.) A kései Krúdy tehát „nem igazi” Krúdy marad: amint a közutadatban úgy is él. Pedig egész jelentőségének feltárásában végre méltó helyükre várnak ezek, az író körül polémiák számára „érdektelen” művek: éppen az avantgarde esztéticizmus alkotói kliséjével megközelíthetetlen valóságkritikus autentikusságuk okán.

Annak magyarázata, hogy Bori Imre könyve sem tud egészében meggyőző, teljes pályaképet adni, a korábbi Krúdy-felfogáshoz való polemizáló-alkalmazkodó kapcsolódásában rejlik. Bizonyos mértékig kénytelen az eddig legtöbbet tárgyalt, s a megítélés alapjaként az egész életművel azonosulni hajlamos pá-

lyaszakaszt (a tizes éveket s közvetlen előzményeit) állítani érdeklődése homlokterébe. Az itt — tartalmasan konkretizált és finomított — ideiglenesen érvényes alkotáslogika aztán ebből a gyújtópontból terjed ki elvonttá merülve elvként a pálya egészére (átsugározva rá a korszak értékelését is). Ebben az általánosításban a hagyományos beidegzettség hatását annyiban is ott érezni, amennyiben — öntudatlanul akár — a prousti—joyce-i klisé vetül rá: a század első harmadának nyugati avantgarde-jából ismert „tudatos újjító”, laboratóriumi művész sémája (mely bizonyos mértékig a modernség és érték kétes kritériumává rögzült). — Az érdemi vizsgálat szükítettségének viszont megvan az az előnye másfelől, hogy legalább a tizes éveket illetően új, meggyőző és igen inspiratív megállapításokat kapunk.

A Szindbád-novellákban és a postakocsi-regényekben kirajzolódó világ látszat-valóság-valószínűlenség problémájának vizsgálatával jut figyelemre méltó szempontokhoz a tanulmány írója. A kor történeti valóságának és a művek szemléleti-módszerei sajátosságainak indokolt kapcsolatát itt nem formális következtetések magyarázzák; az életvi'elbe és életérzésbe átszűrődő ambivalencia közegén keresztül ér el a sajátos írói valóságérzékelés természetének megértéséhez, melyből az elbeszélői póz s annak esztétikai következményei levezethetők. A krúdy „szépségek” máza mögött a „Pest egy nagy bordélyház” metafora valóságát keresi, s a Monarchia kísérleti látszatvalóságát, rafinériába burkolt brutalitását, a minden más, mint ami, tótágasát találja, ebben leli indokát az ábrázolás ironikus-leleplező alpmechanizmusának, mely „a valóságot hangsúlyozva tagadja a valószínűség elvét”. Több lényegre érintő észrevétele (mint a hiányállapot patológikus és kísérletes vitalitásként, eszményitetséggé váló jelentkezéséről mondottak) mellett három konkrét elemző szempontból kell kiemelten szólni. A *Krúdy-effektus*nak nevezett jelenség a legfontosabb talán. A mű összehatásába mélyen beépülő lírai szövegháttér szerepéről van szó. Krúdy-nál ez a nem közvetlen epikus funkciójú réteg veszi föl azokat a káphatású, expresszív alkúziókat és valóság-elemeket, melyek a közvetlen jelentést hordozni látszó epikus összefüggésekhez mintegy ironikus metakommunikációként, leleplező erővel kapcsolódnak. Nem részleges, hanem teljes műveket átszövő módszeres megoldásról lévén szó, vizsgálatuk az érdemi elemzésben (a műjelentés fölfejtésében is) elengedhetetlen. Ugyancsak szélesebb összefüggéseket (így az azonosulást) illető gondolat az *alakmáskérdésben* az írói alteregóként való értelmezés egyszerűsítő sablonján történt túllépés. Kiténik, hogy az alakmásként éppen az élethiányban szenvedő, passzív lelki szenzációkba menekült hős vitalitás-ábránddal telt vágyképe, akit mintegy önmaga helyett küld a csak így elérhető valóságba — aminek alpári életvesztettségéről hoz hírt. A kudarcra kárhözhatott alakmásként így a látszat-valóság leleplezője, a hős és a társadalom együttes ítélője lesz. Szorosan hozzá kapcsolódik a *tárgygyén* problémaköre: az identitás- és valóságvesztést „kivülről”, a forma-látszatvilág felől megragadó bábfigura-motívumok meggyőző elemzése.

A tanulmány a fenti, igen jól alkalmazható szempontokkal s néhány még kevésbé kifejtett, szintén bővebb kidolgozást érdemlő észrevételével az író megközelítéséhez adekvát új eszközöket ad; a tizes éveket megvilágító elemzései pedig példás módszert és szemléletet. Ábrázolt világ és ábrázoló módszer, írói „tartalom” és „forma” természetét az eddiginél meggyőzőbb összefüggésbe állítva — kimondatlanul — jelezni tudja a korszaknak azt a világirodalmi háttérét, mely az összehasonlítás is a megértés termékeny eszközévé fordíthatja: a széthulló Monarchia végítélet-irodalma ez, Musil, Kraus, Broch, Kafka, Krleža műveinek oly különböző felszín alatt is rokon valóságképe és látásmódja. — Ezért tarthatjuk — a hiányaiban rejlő figyelmeztetést sem feledve — Bori Imre könyvét a Krúdy-kutatás megújulását pozitívan segítő munkának. (*Fórum*)